

В этом отношении значимую роль в формировании духовно-нравственной культуры личности (детей, подростков, молодёжи) играет системная структура и деятельность «Национального Центра Художественного Творчества Детей и Молодёжи», с такими направлениями, как изобразительное искусство, декоративно-прикладное искусство, музыкальное искусство, хореографическое искусство, театральное искусство, а также проведение научных конференций, семинаров и тематических мероприятий республиканского и международного уровня.

Калацэў В.

ВЕЛІКОДНАЯ АБРАДНАСЦЬ У СВЯТЛЕ ТЭОРЫІ КАМУНІКАЦЫІ: ПЫТАННІ МІЖКУЛЬТУРНАГА КАНТЭКСТУ СВЯТАЎ ПЕРШАЙ ВЕСНАВОЙ ПОЎНІ

Геаграфічная лакалізацыя абраднасці сведчыць, што валачобніцтва – спецыфічная адметнасць Беларусі. У Расіі і на Украіне абрад сустракаецца выключна ў мясцовасцях, сумежных з Беларуссю, дапрыкладу, на Смаленшчыне і Браншчыне /8, 7/; а ўвогуле «ў расіян і ўкраінцаў, роўна як і ў іншых славянскіх народаў, яго не існавала» /9, 133/. Аднак валачобны абрад беларусаў мае даволі дакладнае «рэх», вядомае як свята Velykos, kalavimas у суседняй балтамоўнай Літве /2, 5/.

Храналогія ўзнікнення яго не акрэслена. Усходнеёўрапейскі звычай абыходу двароў з песнямі-ўслаўленнямі здаўна меў месца на «вялікія дні» /7, 46 /, што крочылі за раўнадзенствам вясны. Тое, што пры вызначэнні Вялікдня (**В**)⁴⁵ улічваецца і месячны календар (**В**: першая нядзеля - пасля першай поўні месяца - пасля веснавога раўнадзенства), сведчыць на архаічнасць свята. Месячны календар больш старажытны за сонечны. Ім для вызначэння святаў карысталіся кельты і этрускі. Іх культуры далі свету найбольш дакладна распрацаваныя інстытуты святарскіх калегіяў. Добраарганізаваныя паміжсобку святары не з'яўляліся ізаляванымі ад грамадскага жыцця, а бралі ў ім самы непасрэдны ўдзел. Яны размяжоўвалі палеткі, абіралі дні пачатку і канца гаспадарчых прац. Кельцкая назва *Beltan* (свята поўнага веснавога росквіту, пэўным чынам суаднасімае з поўняй) мае відавочную фанетычную роднасць з каранямі *val-*, *vel-*, якія маркіруюць вялікодныя свята ўсходнеёўрапейцаў. У кантэксце археалогіі апошняя

⁴⁵ Далей замест «Вялікдзень» пішам «**В**».

інфармацыя не падаецца штучна прыцягнутай да беларускага матэрыялу. З IV ст. да н.э. да мяжы н.э. на тэрыторыі Польшчы, часткова Беларусі і Украіны плямёны «славянаў, германцаў, кельтаў і балтаў жылі цераспалосна і элементы іх культур змешваліся» /6, 363/. Ёсць меркаванні адносна познесярэднявечнага ўзнікнення валачавання.

Пытанні методыкі даследавання семантыкі абрада – не ўпарадкаваны, але адчувальны плён тут мусіць даць толькі комплексны падыход. Пры асэнсаванні *В* як комплекснай з’явы варта звяртацца як да матэрыялаў па этналогіі (параўнанню розных культур) і этнаграфіі (апісанню звычайў у межах этнасу), так і да тэорыі камунікацыі (перадачы, абмену інфармацыяй), якая складае аснову грамадскага жыцця (як у камунікацыйнай сістэме *чалавек – этнас*, так і ў сістэме *этнас – біяцэноз*). Прыкладанне да форм традыцыйнай культуры інструментарыя тэорыі камунікацыі перспектыўна. Асабліва пры падыходзе да культуры як да «тэзаўруса фрэймаў» /10/. Сярод некалькіх паняццяў *фрэйма* існуе шырокае, калі фрэймам лічаць «якое заўгодна паняцце разам з суправаджаючымі яго ўстойлівымі асацыяцыямі» /4,65/. Фрэймы задаюць уяўленне пра *знешнія* параметры сітуацыі /4,195/ і структуру камунікацыйнага акта (к.а.)⁴⁶ /4,74/. Якую заўгодна паводзінную сітуацыю традыцыйнай культуры магчыма рэпрэзентаваць ў выглядзе фрэйма. Па аналогіі з сітуацыйнымі *тонамі*, якія выкарыстоўваюцца ў падручніках замежных моў: «у аэрапорце», «на мытні» /4/. Так, напрыклад, фрэйм *В* і яго паводзінная рэалізацыя здольны быць разгледжаны як набор спецыфічных *слоў, стэрэатыпізаваных выказаў, дыялогаў* (вербальных знакаў), *мадзяляў дзеянняў, маючых знакавую, камунікацыйную семантыку: рухаў, харэаграфічных, інструментальна-музычных праў, напеваў* (невербальных знакаў). Усё гэта магчыма вытлумачыць як «перадаванне інфармацыі». Знакавыя функцыі абраднасці найбольш даследаваны ў айчынай этнамузыкалогіі. У абрадавых спевах *адрасатамі* к.а. (бокам, да якога скіравана паведамленне) збольшага фігуруюць «*з’явы, якія існуюць па-за прадметным светам*». У самым шырокім абагульненні такіх адрасатаў магчыма, напэўна, вызначыць як «*космас традыцыі*», «*светапарадак традыцыйнай культуры*». Магчыма і падацца ў называнне разнастайных імёнаў уласных, заняцця з гэтай нагоды пабудовай пантэонаў, але гэта мае ўскоснае дачыненне да камунікацыі і не змяняе яе сістэмную арганізацыю, структуру.

⁴⁶ Далей замест «камунікацыйны акт» пішам «к.а.».

Семантыка святая праз даследаванне абрадавых праяў розных знакавых сістэм. *Вербальныя сімвалы*. У валачобных песнях побач з іншымі прысутнічае клас тэкстаў пра птушку, якая нясе і кідае долу зародак будучага жыцця (яйка, жолуд), які паспяхова развіваецца.

– Ляцела сава з чыстага поля, / Нясла жолуд на крылочку. / Кінула жолуд на багаты двор. / А с таго жалуда вырас дубок, / Вырас дубок, тонак, высок / А на тым дубу чоран арол / ...Гняздзечка ўець, яечкі нясець (Лепельскі р. /1,368/).

– Ляцелі ... да два галубочкі, / Няслі ... да два жалудочкі. / Дзе жалудочкі ўпалі, там два дубы сталі. / Паміж тых дубоў да Дунай цячэ. / А на тым Дунаі карабель плыве, / А ў тым караблі прыгожы панічык (Навагрудскі р. /1,399/).

Перакладам апошняга беларускага тэксту з’яўляецца наступны фрагмент дзукскай велікоднай песні..

– Skrido, skrido du pilki karveliai, / Neše,neše ažuolo sekles, / Benesant,beskrendant sekles iskrito, /Vai ir užaugo du ažuoleliai, /Ant tu ažuolu auksto rasa krito (Дзукія⁴⁷/12,138/).

Нешта падобнае спяваюць і ў Аўкштайтэй⁴⁸ (паўночнай ад бел. мяжы), але пра трох галубоў.

– Ir atskrida trys karveliai, / Nusilaide šian dvarelin /11,33/.

Напевы прыведзеных песень – аднаго тыпа (гл.ніжэй). Песні спяваюцца з аднолькавым рэфрэмам («vunas mano zaliasai» – ў літоўцаў, «віно маё, зеляно» – ў беларусаў).

Напевы-сімвалы. Межы геаграфічнага пашырэння напеваў *В* неаднолькавыя. Па шырыні тэрыторыі, якая ім ахоплена, найбольш значным з’яўляецца тып з 7-складовым прыпевам:

л л л л л л л]

Вяс - на - крас - на на ўвесь свет!

Тып валачобных з прыпевамі такой будовы сустракаецца на ўсёй бел. *поўначы*. Прыкладам існавання гэтага тыпу і на *поўдні* Беларусі могуць служыць тры валачобныя песні, запісаныя магістрантам БДУ культуры Э.Паляковай у 1999-2001 гг. у Акцябрскім р-не Гомельскай вобл. Гэта – песні першага тыпу «І вал.» /3, 94-95/: «Я ўжэ нідалечка красныя яечка»⁴⁹, «Ой, ляцела пава»⁵⁰, «Да была ў бабкі кур-

⁴⁷ Дзукія – паўднёвая Літва.

⁴⁸ Аўкштайтэй – паўночная Літва.

⁴⁹ Запісана ад фальклорнага гурта вёскі Пратасы Акцябрскага раёна.

⁵⁰ Запісана ад Евы Лешчанка з вёскі Гаць Акцябрскага раёна.

ка рабенька»⁵¹ (дадатак, 1- 3). У Літве найбольш «класічны» «I вал.» сустракаецца ля бел. мяжы – на Віленшчыне /12, 138/, пры падаленні на поўнач – нязначна мадыфікуецца /11,33/ (дадатак, 4-5).

Дзеянні-сімвалы. Як сімвал-дзеянне, якое суадносна з падзелам касмаганічнага яйка, з частак якога, згодна розным варыянтам палеаеўразійскіх міфаў, з’явіўся сусвет, трэба разглядаць рытуальнае біццё як на Вялікдзень, Velykos. Матывы кідання долу зародка будучага жыцця сустракаюцца ў велікодных *бітках* – гульнях з фарбаванымі яйкамі. Асаблівасцю літ. і бел. традыцыі з’яўляюцца гульні з нахілёнымі «жалубкамі», па якіх ‘маляванкі’-‘magičiai’ качаюць зверху – долу.

К о д . Сітуацыю, што апісана ў вышэйвыкладзеных тэкстах, магчыма тлумачыць як сімвалічнае апавяданне *касмаганічнага* «пушчынага» палеаеўрапейскага міфа⁵². Тут магчыма прыгадаць прыцыпова *першапачатковую* (раней за ўсе далейшыя падзеі ў валачобных песнях) *прысутнасць* ‘павы’ (‘paukštis’) у зачынах велікодных песень – своеасаблівага вербальнага знака, які маркіруе пачатак, дакасмiчнасць сітуацыі. «Ой, рана-рана, *сонейка ўстало* / Ай, ля-лє-лі-лєй-лі-ля-вой-лі-ля-лєй! / *А раней таго* пава лятала. / Ай, ля-лє-лі-лєй-лі-ля-вой-лі-ля-лєй!». Ніхто не забараняе разумець тэкст «літаральна»: пава лятае перад тым, як з’яўляецца сонца, якога дагэтуль *увогуле не было*. Цікава, што сюжэтныя топікі, што «круцяць» міф далей, «перамаглі» час, лінгвістычныя змены і ў абсалютова непадобных фанемах апавядаюць пра адны і тыя ж падзеі. Як ляцелі два галубы (du karveliai), неслі два жалуды (ažuolo sekles), губляюць іх долу, з жалудоў растуць дрэвы і не простыя, а дубы (du ažuoleliai) – сімвалы сусвету. Такое падабенства цяжка вытлумачыць запазычваннем-копіяй: фанетычна такія паралельныя тэксты зусім не падобны. Яго карані – глыбей, у кагнітыўных светаўспрымальных структурах заснавальнікаў традыцыі. Ускоснае сцвярджэнне касмаганічнасці сюжэта – тое, што тэма зародка будучага жыцця маркіравана матывам *сусветнага дрэва*. У якасці яго – сакраль-

⁵¹ Запісана ад Евы Лешчанка з вёскі Гаць Акцябрскага раёна.

⁵² ...ласковая мать природы ... девицей вековала ... и на волны опустилась ... на морскую гладь без края... Утка красоты приметной над водой летает, кружит ... села на колено девы ... стала класть златые яйца ... яйца в воду покатались ... вдребезги они разбились ... нижние концы туные стали матерью-землёю, островские скорлупки в свод небесный превратились. И тогда желтка верхушка ярким солнцем заблестела, часть белка, его верхушка, засияла лунным светом; крапинки скорлупок пёстрых стали звёздами на небе, части тёмные скорлупок в тучи чёрные сгустились /3, 3-5/.

нае дрэва амаль усіх еўрапейскіх культур – дуб (*ažuolas*), што вырастае з прадмета, які кідае долу птушка. У спецыяльнай літаратуры падкрэсліваецца, што касмічныя яйкі фіна-угорскіх міфаў былі менавіта *разбіты*, у адрозненне ад адпаведных сімвалаў іншых (напр. іранскай) традыцый. Асэнсаванне ў міфалагічнай традыцыі *сусветнага дрэва* як увасаблення *космасу* – амаль хрэстаматычна-вядомая з’ява з даіндаеўрапейскімі культурнымі каранямі.

ВЫСНОВЫ.

1. Асаблівасці Беларускага Вялікдня і Літоўскага Velykos дазваляюць сцвярджаць іх генетычную сувязь са светасузіральнымі (міфалагічнымі) і камунікацыйнымі (узровень разнастайных знакаў-сімвалаў) асновамі адзначэння рытуалаў раўнадзенства вясны (першай веснавой поўні) як святаў пачатку гадовага цыклу ў архаічных земляробчых асяродках Усходней Еўропы.

2. Магчыма меркаваць, што больш слабая захаванасць формульнасці напеваў і абрадавага комплексу па меры вандравання ад беларуска-літоўскай мяжы на поўдзень сведчыць пра пераважна *паўночную* адносна бел. тэрыторыю лакалізацыю сакральных цэнтраў, знітаных са старажытным культурам плоднасці, рэшткі якога захаваліся ў традыцыйнай культуры ўсходнееўрапейцаў у выглядзе земляробчых святаў.

3. У якасці кода для дэшыфравання семантыкі вербальных і невербальных тэкстаў абраднасці веснавага раўнадзенства беларусаў (першай веснавой поўні) варта разглядаць архаічныя міфы, паходжанне якіх знітанана з палеалітычнымі каранямі іх этнагенезу.

ЛІТАРАТУРА:

1. Валачобныя песні / [Склад. Г.А.Барташэвіч, Л.М.Салавей, склад. муз. часткі В.І.Ялатаў. Рэд. тома К.П.Кабашнікаў].- Мн.: Навука і тэхніка, 1980.- 560с., нот.іл.

2. Калацый В.В. Раннетрадыцыйная класіка песень Беларускага Паазер’я і Паўднёвай Аўкштайты // Весці АНМ, – Брэст, 1997. – № 1. – С. 3-7.

3. Калевала: Избранные руны карело-финского народного эпоса. – Петрозаводск: Карелия, 1973. – 350 с.:ил.

4. Клюев Е.В. Речевая коммуникация: Учебное пособие для университетов и вузов. - М.: Изд-во «ПРИОР», 1998.-224 с.

5. Мажейко З.Я. Календарно-песенная культура Белоруссии: Опыт системно-типологического исследования.—Мінск.: Наука и техника, 1985.—247 с.

6. Мартынов А.И. Археология: Учебник. – 4-е изд., испр. и доп. – Москва: Высш. шк., 2002. – 439 с.: ил.
7. Мухарынская Л.С., Якіменка Т.С. Беларуская народная музычная творчасць. – Мінск.: Вышэйшая школа, 1993. — 342 с.— нот. іл.
8. Савельева Н.М. Суземские песни: Вып. I. Календарные песни.— Москва, 1995.— 83 с.: нот. ил.
9. Соколова В.К. Весенне-летние календарные обряды русских, украинцев и белорусов: XIX – нач. XX в. – Москва: Наука, 1979. – 284 с.:ил.
10. Санько С. Штуды з кагнітыўнай і кантрастыўнай культуры і культуры. -Мн.: Бел. гуманітар.-адукац. культур. цэнтр, 1998.-189с.
11. Kukuojā gegiute / Sud. Rimantas Klimas.-Vilnius: Diemedžio, 1999.-231p.
12. Vilnius lietuvių liaudies dainose / Paruošė Gražina Krivickienė-Gustaitytė.-Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1992.-208p.

Калядка С.У.

ГЕНДЭРНЫ ДЫСПЛЕЙ ГРАМАДСТВА 60-70-ЫХ ХХ СТ. У ЖАНОЧЫМ МАСТАЦКІМ ТВОРЫ (ПА ЛІРЫЦЫ ДЫЧЭЛЬ-ЗАГНЕТАВАЙ)

Сацыякультурны дыягназ – адзін з метадаў гендэрных даследаванняў стану грамадства з пазіцыі вылучэння сфер “жаночага” і “мужчынскага” і іх узаемадзеяння. Гэты метадавапаможа нам пры аналізе мастацкага паэтычнага тэксту ўзнавіць сацыяльную атмасферу часу і сістэму грамадскіх адносінаў, прасякнутых гендэрнымі стэрэатыпамі.

Гендэрны стэрэатып зыходзіць са схематычнага, стандартызаванага, устойлівага, зафіксаванага ў грамадстве ўяўлення аб сацыякультурных ролях жанчыны і мужчыны. Кожны гістарычны перыяд фарміруе свае сацыякультурныя ўстаноўкі, якія суб’ектыўна існуюць у выглядзе ўстойлівага вобраза, нормы паводзінаў. Сучасныя гендэрныя даследаванні мастацкай літаратуры зыходзяць з катэгорый “ідэнтычнасць”, “тапалогія”, стэрэатыпы “жаночкасці” у гендэрных узаемаадносінах. Наша задача — на аснове вылучэння ў якасці аб’екта даследавання перыяду 60-70-ых гадоў у беларускай жаночай паэзіі і творчасці Дануты Бічэль-Загнетавай разглядаць працэс дэ / стэрэатыпізацыі сацыяльных роляў жанчыны праз пэўныя ўстойлівыя ўстаноўкі і мадэлі, суадносныя са сферай “жаночага”, якія ўкладваюцца ў пэўныя формы ідэнтычнасцей, а таксама тапалагічныя агульныя схемы.